

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ІНОЗЕМЦІВ

Інтенсифікація процесу навчання іноземних студентів українській мові вимагає вибору оптимальних шляхів навчання. Одним з них, на нашу думку, є стилістично диференційоване комунікативно спрямоване навчання [1], яке передбачає на початковому етапі паралельну і автономну роботу іноземних студентів над мовами необхідних в практичній діяльності сфер мовленнєвого спілкування. Такими сферами на початковому етапі є соціально-побутова, соціально-культурна і наукова, які відображаються в мові досить обмеженим набором одиниць, що системно формують функціонально-мовленнєві стилі – розмовний, публіцистичний і науковий.

Урахування практичних потреб іноземних студентів початкового етапу навчання вимагає також виділення всередині наукового стилю ряду мов (субмов): а) загальнонаукових дисциплін – математики, фізики, хімії, креслення, інформатики, біології, анатомії, географії, економіки тощо; б) вузькоспеціальних дисциплін [2]. Таке навчання допомагає створити правильно орієнтовану основу для мовленнєвої поведінки даного контингенту студентів, оскільки воно спирається на об'єктивну характеристику українського мовного середовища, яке є стилістично диференційованою системою, всі підсистеми якої реалізуються вибірково.

Стилістично диференційоване комунікативно спрямоване навчання формує творчу активність студентів у процесі навчання. При цьому кожен акт спілкування визначається і спрямовується високим рівнем мотивації вивчення української мови, який базується на чіткій орієнтації можливостей використання мовних засобів. Звідси необхідно походить потреба студентів у розширенні кола комунікантів-спеціалістів в конкретній сфері спілкування. Такими комунікантами на початковому етапі навчання можуть бути тільки викладачі української мови, тому доцільно, щоб викладання в групах проводили декілька викладачів відповідно до виділених сфер мовленнєвого спілкування, або підмов. Таке профілювання дозволить формувати: 1) постійно діючу психологічну установку на спілкування в певній сфері комунікації; 2) стійкі і досить надійні моделі мовленнєвої поведінки в конкретних мовленнєвих ситуаціях; 3) понятійну сферу підмов і, таким чином, загальну мовну базу, зберігаючи при цьому природний характер вибіркової мовних одиниць.

Щодо лінгводидактичного аспекту стилістично диференційованого комунікативно спрямованого навчання, то сучасна методика викладання української мови як іноземної активно користується досягненнями функціональної стилістики. Українськими лінгводидактами проведений відбір і систематизація матеріалів субмов на різних рівнях мовної ієрархії. Однак при створенні навчальних матеріалів у більшості випадків реалізується спочатку загальномовний лексико-граматичний мінімум і, тим самим, створюється неправильна орієнтація можливостей використання мовних одиниць в різних сферах спілкування і обмежується необхідна комунікація іноземних студентів.

Яскравим прикладом служить реалізація в розмовно-побутовій і науковій сферах спілкування конструкції зі значенням кваліфікації суб'єкта.

Розмовно-побутова сфера спілкування	Наукова сфера спілкування
Мій друг – студент. _____ _____	Дана функція – аргумент X. Дана функція є аргументом X. Дана функція являє собою аргумент X.

<hr style="width: 80%; margin: 0 auto;"/> <hr style="width: 80%; margin: 0 auto;"/>	Дана функція служить аргументом Х. Дана функція виступає аргументом Х.
---	---

Виходячи з об'єктивної характеристики української мовної норми, вибірково представленої в різних субмовах, доцільно, на наш погляд, при відборі і систематизації мовного матеріалу рухатися від диференціації за субмовами до структурування загальної мовної бази. Таким шляхом у студентів-іноземців формується уявлення про системний характер української мови і можливість цілеспрямованого використання мовних засобів кожної підсистеми.

Робота з лексико-граматичними засобами різних субмов дає можливість студентам вияснити і проаналізувати вибірково характер мовних одиниць української мови, сприяє виробленню системного підходу до аналізу і синтезу мовленнєвого матеріалу. Результатом такої роботи є формування суб'єктивного вірогіднісного прогнозу мовленнєвої діяльності на українській мові в різних сферах спілкування.

Дійсно, викладач-україніст, котрий навчає субмові предмета, є глибоко компетентним спеціалістом у сфері даної субмови, має автоматизовані мовленнєві навички в ній, не допускаючи, таким чином, змішування мовних стилів. Студенти, маючи власний мовний досвід, швидко приходять до розуміння функціонально-стильової системності мови і свідомо навчаються субмовам, виявляючи в них мовні аналоги і контрасти, схожість і відмінність у виборі мовних засобів.

Інакше проходить навчання українській мові під час роботи з одним викладачем. В цьому випадку студенти проходять шлях від загального до окремого, тобто, від загальномовної норми до норм субмов. На цьому шляху є цілий ряд недоліків як об'єктивного, так і суб'єктивного планів.

По-перше, поняття загальномовної норми реалізується лише на рівні загальномовних закономірностей на відповідних рівнях мовної ієрархії. Це фонетичні закони, закони морфологічної побудови, закони сполучення лексем, побудови і поширення речень, порядку слів тощо. Слід також окремо відзначити, що до загальномовних законів належить і стильове розшарування мови.

По-друге, в реальному процесі навчання мові на початковому етапі проводиться вивчення розмовного стилю мовлення і аналіз загальномовних норм на матеріалі цього стилю. Така робота глибоко вмотивована необхідністю максимально швидкого виходу в побутове спілкування, однак реалізація даного мотиву узаконює одну форму мовленнєвої поведінки як викладача, так і студента в будь-якій мовленнєвій ситуації. Цьому сприяє мовленнєве середовище поза аудиторними заняттями, це формує і викладач-спеціаліст з навчання мові.

По-третє, викладач, який враховує в роботі функціонально-стильові особливості мови, здатен вказати на ці особливості, пояснити відмінність і подібність у вживанні мовних і мовленнєвих одиниць, зафіксувати основні мовленнєві моделі і трансформації. Однак він не зможе створити певне стильове середовище, а сформує штучне, змішане, нереальні для природної комунікації мовленнєві навички.

По-четверте, працюючи з одним викладачем, студенти змушено звикають до його і тільки його голосу, темпу мовлення, мови жестів, манери мовлення, інакше кажучи, викладач створює психологічну установку тільки на спілкування з собою. В реальному навчальному процесі викладач використовує багатоголосні магнітофонні записи, котрі, однак, не формують реальної комунікативної ситуації і які в значно меншій мірі ефективні, ніж реальне спілкування з кількома викладачами.

По-п'яте, викладач, який проводить заняття на матеріалі всіх функціональних стилів, не має об'єктивної можливості в однаковій мірі якісно підготувати навчальні матеріали, не може зробити психологічне "переключення" власного мовлення з одного функціонально-мовленнєвого різновиду на інший, "переключення" манери спілкування, змінити

психологічну установку студентів на комунікацію в іншій сфері спілкування. Крім того, викладач не зможе строго притримуватися часових меж занять за матеріалами кожного з функціональних стилів.

Навчальний процес, що базується на стилістично диференційованому комунікативно спрямованому навчанні українській мові як іноземній, цілковито виключає вказані недоліки традиційного процесу навчання.

Зупинимось детальніше на лінгводидактичному і психологічному аспектах пропонованого виду навчання.

Установка на прискорення виходу у вільне і природне спілкування при стилістично диференційованому комунікативно спрямованому навчанні реалізується шляхом одночасно паралельної і автономної роботи “викладачів-спеціалістів”, певної методики проведення занять і самостійної роботи.

Принципи одночасно паралельної і автономної роботи в процесі навчання наступні:

1. Урахування стильового статусу мовних засобів.

Реалізація цього принципу можлива лише за умов роботи в психологічній атмосфері справжньої комунікації на матеріалах даного стилю мовлення. Така атмосфера може бути підтримана тільки високою мотивацією навчання, взаємною зацікавленістю комунікантів у предметі спілкування, реальною проблемною цінністю і мовною природністю навчальних матеріалів.

Аналіз мотивів навчання іноземних студентів показав, що він складається з трьох компонентів: а) необхідності вивчати вибрану професію; б) необхідності спілкуватися в побутовій сфері; в) бажання отримати свіжу масову інформацію. Таким чином, повне задоволення мотивів навчання може бути здійснене тільки на базі стильової диференціації мови в навчальному процесі.

Взаємна зацікавленість комунікантів досягається високою предметною компетентністю викладача-мовника. Тільки таким чином, шляхом пізнання самого предмету вивчення відбувається і навчання мові предмета (нагадаємо зауваження Л.В.Щерби про те, що мовленнєва діяльність базується на процесах розуміння і повідомлення, а розуміння ефективно здійснюється на ситуативній основі [3]).

Навчальні матеріали і, перш за все, тексти повинні бути природними (автентичними) текстами певної субмови, нести нову інформацію. Можна з упевненістю сказати, що вибірковість мовних засобів на рівні синтаксису в субмовах, наприклад, математики, фізики, хімії різниться несуттєво. Однак студентам необхідна цілеспрямована робота над кожною з цих субмов з метою реалізації головного мотиву навчання – розуміння текстів цих субмов і робота на лекціях з дисциплін. У зв'язку з проблемою мотивації нам вбачається також неправильним використання популярних текстів і текстів загальнонаукового змісту. Така позиція об'єктивується тим, що такі тексти не відображають ні вибірковості мовних одиниць текстів спеціальності, ні вірогіднісної структури спеціального тексту.

Таким чином, робота над певною субмовою чи над мовою певного функціонального стилю вимагає послідовного введення різних мовних реалій в різних стилях. Так, наприклад, якщо в розмовному стилі мовлення першою вводиться конструкція “Це N1”, то в науковому – “N1 – це N1”. В розмовному стилі першою вводиться форма Знахідного відмінка (читати що?), в субмові математики – Давального (дорівнює чому?), в субмові історії – Місцевий із значенням місця – (розташований де?) тощо.

Таке введення проводиться викладачами автономно і базується на ранговій вибірковості певного стилю чи субмови. Паралельність роботи з мовою в цілому забезпечується чіткою координацією у подачі і закріпленні мовних засобів.

2. Урахування домінантного виду мовленнєвої діяльності.

Установка на прискорення виходу у природне спілкування при стилістично диференційованому комунікативно спрямованому навчанні базується також на закріпленні за субмовами домінантного виду мовленнєвої діяльності. Таким чином, викладач, навчаючи субмові, реалізує обґрунтовану самою субмовою установку на володіння певним видом

мовленнєвої діяльності. Так, наприклад, при навчанні субмовам математики, фізики, хімії на початковому етапі правомірно проводити системну цілеспрямовану роботу над аудіюванням та говорінням, а на середньому – над читанням і говорінням, оскільки лекційний предметний курс спочатку звільняє місце для семінарських і практичних занять у другому семестрі. Детальному читанню-вивченню і аудіюванню можна навчати на субмові суспільних дисциплін, а оглядовому – на субмові засобів масової інформації тощо. Звичайно, це не означає. Що студенти на заняттях займаються лише одним видом мовленнєвої діяльності, однак на початковому етапі навчання з метою вироблення стійких навичок роботи певний вид мовленнєвої діяльності домінує в методиці проведення аудиторних занять і в системі завдань для самостійної роботи.

Стилістично диференційоване комунікативно спрямоване навчання українській мові передбачає два основні способи проведення аудиторних занять відповідно до двох умовних періодів навчання – вступного і головного.

На вступному етапі мовленнєва поведінка викладача є еталоном для студентів – прикладом вживання мовних одиниць. З першого ж дня навчання викладач вводить текст відомої на рідній мові студентів теми. Текст вводиться фрагментами, повторюється необхідну кількість разів, викладач сам проводить діалог за темою тексту і поступово на фрагментах активізує студентів. Мета такого засобу – формування впевненості студентів у можливості спілкування на іноземній мові з першої спроби, подолання психологічного бар'єру під час комунікації, демонстрація способів перекодування відомої інформації на нову, невідому мову. Результатом вступного періоду навчання є формування первинних навичок читання, письма, аудіювання і говоріння на рівні продуктивного мовлення.

На головному етапі заняття проводяться по типу семінарських. Студенти виступають у ролі викладачів, пояснюючи підготовлений матеріал, новий в інформативному плані для інших студентів. Завдання студентів – вибір і введення нової необхідної мовної інформації для пояснення даної теми, пояснення теми і досягнення її розуміння, залучення всіх студентів групи до дискусії. Результатом головного періоду навчання є здатність до активної природної комунікації, вміння самостійно вилучати необхідну інформацію із запропонованих джерел, вміння самостійного вилучення і усвідомлення мовних фактів, їх класифікація.

Головним елементом стилістично диференційованого комунікативно спрямованого навчання є система самостійної роботи студентів. Самостійна робота іноземних студентів повинна включати на початковому етапі 2 години щоденних лабораторних робіт. Співвідношення аудиторної роботи (з викладачем) і самостійної (вдома) – один до одного.

Управління процесом самонавчання здійснюється через посібники, створені для різних субмов. Посібники організують самостійну роботу студентів за допомогою системи навчальних дій, які відповідають домінантному виду мовленнєвої діяльності кожної конкретної субмови. Типологія форм самостійної роботи стандартна, вона передбачає наявність наступних блоків завдань, які відображають систему мови:

- лексичний блок (синонімія, антонімія, паронімія);
- словотвірний блок;
- блок сполучуваності (реалізація сурядних і підрядних зв'язків);
- блок інтенцій і роботи з текстом.

Домінанта виду мовленнєвої діяльності визначає форму презентації мовного матеріалу в посібниках. Якщо, наприклад, домінантним видом мовленнєвої діяльності є говоріння, то всі блоки включають великий обсяг лексико-граматичного матеріалу, який відображає підсистему мови, оскільки даний матеріал виходить на рецептивне володіння. Одиниці словника і граматичного матеріалу, які засвоєні в цій субмові – рецептивні, і не відносяться до спільного лексико-граматичного ядра всіх стилів, в інших субмовах відпрацьовуються з урахуванням їхньої сформованості.

В кожному посібнику тексти градуйовані за ступенем мовної, змістової та структурної складності і відображають оригінальні типи-тексти даної субмови. Адаптація текстів

допустима як скорочення, а не модулювання, як наповнення тексту мовним матеріалом для опрацювання.

Самостійна робота за навчальними посібниками починається після вступного етапу навчання по кожній із виділених субмов. Мета вступного етапу полягає у виробленні вміння працювати самостійно із запропонованими навчальними матеріалами.

Стилістично диференційоване комунікативно спрямоване навчання апробоване в експериментальних групах іноземних студентів Національного авіаційного університету в 2000-2003 роках. Результати апробації показали, що:

- обсяг лексичного запасу студентів початкового етапу збільшується вдвічі;
- оволодіння видами мовленнєвої діяльності значно прискорюється, наприклад, студенти вже на початку 2 семестру можуть читати підручники із спеціальності;
- іноземні студенти оволодівають навичками і вміннями ініціативного мовлення.

Таким чином, все вищесказане свідчить про те, що стилістично диференційоване комунікативно спрямоване навчання може покращити якість роботи кожного викладача, значно скоротити час введення предметів спеціальностей і, таким чином, підвищити ефективність навчального процесу в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макарова Г.И. Управление процессом обучения русскому языку как иностранному: Дис. ... д-ра пед. наук. – М., 1987.- 380 с.
2. Митрофанова О.Д. Научный стиль речи: проблемы обучения. – М., 1985. – 230 с.
3. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л., 1974.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто технологію стилістично диференційованого комунікативно спрямованого навчання як один з найбільш ефективних шляхів оволодіння іноземцями української мови (початковий і середній етапи навчання).

SUMMARY

The article discusses the technology of stylistically differentiated and communication-directed studying as one of the most effective ways of mastering the Ukrainian language by foreigners (elementary and intermediate levels of studying).

